

TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA POLİTİKASINA RUSYA FEDERASYONU VE BÖLGE ÜLKELERİNDEN GENEL BİR BAKIŞ*

An Overview of Turkey's Central Asian Policy from the Russian
Federation and the Regional Countries

Mehmet Seyfettin EROL**

ÖZET

Bağımsızlıklarının 20. yıldönümünde Orta Asya ülkeleri her ne kadar son dönemde Ortadoğu-Afrika bazlı gelişmelerin gölgesinde kalsa da, orta-uzun vadede dünya gündemindeki öncelikli yerini koruyacağına sinyallerini vermeye devam etmektedir. Bu kapsamda, bağımsızlıklarının 20. yıldönümünde oldukça kritik sayılabilecek bir dönemden geçen ve Avrasya bazlı küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alan Türk dünyası açısından Türkiye'nin izleyeceği ve ortaya koyacağı tavır büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Burada, özellikle Arap Baharı'nda yakın çevresinde izlediği politika ile dikkatleri çeken ve kendisini Yeni Ortadoğu'nun sahibi ilan eden Türkiye'nin Yeni Türk Dünyası Politikası, başta Rusya ve Çin olmak üzere ilgili bölgesel güçlerin ve diğer ülkelerin gündeminde şimdiden yer bulduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Diğer taraftan Yeni Büyük Oyun'da asıl hedefin bölgenin iki büyük gücü olan Rusya ve Çin olduğu da aşîkârdır. Dolayısıyla, bu çalışmamızda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını başta Rus analizciler olmak üzere, bölge uzmanlarının yaptığı değerlendirmeler çerçevesinde ele almaya çalışacak ve bu kapsamda 20. yılın sonunda bölgede oluşan-değişen Türkiye algısını ortaya koymak suretiyle, bölgede Türkiye'yi bekleyen zorluklar ve bu kapsamda izlemesi gereken yeni yol haritasını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Avrasya, Orta Asya, Türk Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu, Çin

ABSTRACT

At their 20th anniversary of independence, the Central Asian countries indicate that they will sustain their priority on the world's agenda in the medium/long

---

* Makaleye katkılarından dolayı Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden değerli öğrencilerim Aidarbek Amirbek ve Kanat Ydry's'e teşekkürlerimi sunuyorum.

** Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara.

term, eventhough they overshadowed by developments based in the Middle East and Africa. In terms of Turkish World that is passing a critical period and that is at the center of power struggle based on Eurasia at their 20th independence anniversary, Turkey's attitude has a great importance. New policy of Turkish World of Turkey that considers herself as an owner of New Middle East has already took place on the agenda of the regional powers such as Russia and China. On the other hand, it is obvious that the target of the New Great Game is the two great powers Russia and China. Thus, in this study we will deal with Turkey's policies toward the region according with Russian specialists and in this context with putting forward the perception of Turkey in the region we will explain the challenges for Turkey in the region and the new road map to follow.

Keywords: Turkey, Turkish World, Eurasia, Central Asia, Turkish Republics, Russian Federation, China.

20. yüzyılın en büyük jeopolitik depremlerinden biri olarak kabul edilen Doğu Bloku'nun yıkılması ve SSCB'nin dağılması, uluslararası sistemde yeni bir krize yol açsa da, diğer taraftan aynen buhran kelimesinin Çince karşılığı olan "wei-ji"de geçtiği üzere bir takım yeni fırsatlar anlamına da gelmekteydi.¹ Özellikle de, önce Çarlık Rusyası ardından da Sovyet İmparatorluğu tarafından işgaller ve katliamlara maruz kalan Türk dünyası ve onun tek bağımsız ülkesi Türkiye açısından. Nitekim bölgesel bir güç olmak isteyen Türkiye, tüm iktisadi ve siyasi sorunlarına rağmen, bu bölgeye yönelik politikalar üretmeye başladı ve yeni Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, siyasi ve kültürel alanda yakın ilişkiler içine girdi. Türkiye, aynı zamanda Batı dünyası özellikle de ABD açısından bu devletlere takip etmeleri gereken başarılı bir gelişme modeli olarak sunuldu. Bu bağlamda Türkiye'nin Türk dünyasına iki temel sloganla giriş yaptığına şahit olmaktayız: "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Kadar Türk Dünyası" ve "Türkiye Modeli".²

---

¹ Hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Avrasya'nın göbeğinde jeopolitik bir boşluk yaratmıştır. Daha net bir ifadeyle, bir zamanlar güçlü bir imparatorluğun ve küresel ideolojik deprem merkezinin bulunduğu ve teknolojik olarak gelişmiş batı ve uzak Asya uçlarının arasında kalan Avrasya'nın bu bölgesi tam bir kara deliğe dönüşmüştür. SSCB'nin çöküşü bölge açısından ciddi bir dönüm noktası olurken, tarihi açıdan bir dönemi noktalamasından dolayı da önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce, üç yüz yıl boyunca varlığını korumuş ve dünyanın en büyük toprak parçasını yönetmiş, Avrasya'nın tam göbeğindeki jeopolitik konumu ile, bu kıtanın batısında, doğusunda ve güneyindeki komşuları üzerinde etkisini ve gücünü hissettirmiş olan Büyük Rusya İmparatorluğu'nun sonunu getirmiş ve bugünkü Rusya'nın jeostratejik sınırlarını belirlemiştir. Bkz. Zbigniew Brzezinski, **Kontrolsüz Dünya**, (Çev) Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, s. 174-175.

² Bu hususta daha detaylı bilgi için bkz. İdris Bal, **Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The Rise and Fall of the "Turkish Model"**, Aldershot, Hampshire, Ashgate, 2000.

Türk dünyasına hazırlıksız yakalanan Türkiye'nin, Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganını kendisine düstur edinerek ortaya çıkışı tepki bulmakta gecikmedi. Özellikle de, başta Çin, Rusya ve İran olmak üzere tüm bölge bir anda kendisini "yersiz"³ bir "endişe" ve rekabetin içinde buldu. Yirmi yıl öncesinde yaşandığı üzere, son dönemde de Türk dış politikası yine keskin iniş ve çıkışlarıyla bu coğrafyanın yakın ilgisi içinde. Özellikle, Türk dünyasına yönelik büyük eleştirilere-tepkilere neden olan "Model Ülke" ve "Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığı" bir kez daha ön planda. Arap Baharı'nın yoğun bir şekilde etkisini gösterdiği böylesi bir ortamda Türkiye'nin izlediği dış politika, Moskova ve Pekin'in yanında, Türk Dünyası'nın başkentlerinde Ankara ile ilgili farklı değerlendirmelere yol açmakta. Bu ülkelerin bazılarında Türk şirketlerine ve yine bir takım Sivil Toplum Örgütü (STÖ) faaliyetlerine yönelik gerçekleştirilen operasyonların dışa yansıtılan gerekçeleri ile arka plan nedenleri, ne yazık ki bu tespitimizi fazlasıyla desteklemekte. Operasyonların, Rusya tarafından Avrasya Birliği Projesi'nin tekrar gündeme getirilmeye başlandığı bir döneme denk getirilmesi de ayrıca dikkat çekici bir başka mevzu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla, bağımsızlıklarının 20. yıldönümünde Orta Asya ülkeleri her ne kadar son dönemde Ortadoğu-Afrika bazlı gelişmelerin gölgesinde kalsa da, orta-uzun vadede dünya gündemindeki öncelikli yerini koruyacağına sinyallerini vermeye devam etmektedir. Bu kapsamda Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası'nın temel konusunu teşkil eden ve Avrasya üzerinde küresel öncelik mücadelesinin sürdürüldüğü satranç oyununa⁴ sahne olan bölge, son yıllarda özellikle Kırgızistan ve Özbekistan ağırlıklı bir seri "devrim" - "karşı devrim" ve etnik bazlı çatıştıma girişimlerine şahit olmaktadır.

Yeni Büyük Oyun'da, bölge-bölge dışı aktörlerin yeni ittifak-işbirliği arayışları ve bu sürece Orta Asya-Kafkasya devletlerinin gönüllü ya da zoraki bir şekilde dâhil edilme girişimleri, ne yazık ki Avrasya coğrafyasındaki bu türden istikrarsızlık ve kriz ortamlarını daha da derinleştirme eğilimi göstermektedir.⁵ Bu noktada asıl hedefin bölgenin iki büyük gücü olan Rusya ve Çin olduğu ise aşikârdır.

³ Burada, "yersiz" ifadesini, Türk dünyası ve Türkiye bağlamında yersiz ya da gereksiz bulanlar olabilir. Fakat 2012'dan geriye baktığımızda, Türkiye'nin SSCB sonrası Türk Dünyası politikasını yürütürken dikkatli hesap-planlama yapmamak ve aceleci davranmaktan kaynaklanan bir takım hatalardan dolayı ciddi manada bir prestij kaybına uğradığını, kan kaybettiğini ve "beklenildiği" gibi bir politika icra edemediğini görmekteyiz. Her ne kadar Türkiye, bölgeyle doğrudan ilgilenmeye başladığı 1989 tarihinden ve özellikle de bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıdığı 1991'den itibaren daha önce varlığının hissedilmediği bu alanda düne göre daha etkin bir yer edinmiş olsa da, başta kendisine atfedilen önem ve bu kapsamda attığı adımlar ile, bunun sonucunda elde ettiği, "teselli" babından sayılabilecek kazanımlar arasındaki tutarsızlıklar göz önünde bulundurulduğunda...

⁴ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere**, Çev. Gül Keskin, Gülsev Pakkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998, s. 32.

⁵ "Yeni Büyük Oyun" ve güç mücadelesi bağlamında bkz. Mehmet Seyfettin Erol (der.), **Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, (2. Baskı), Barış Kitap, Ankara, 2011.

Dolayısıyla, bu çalışmamızda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını bölge uzmanlarının yaptığı analizler çerçevesinde ele almaya çalışacak ve bu kapsamda 20. yılın sonunda bölgede oluşan-değişen Türkiye algısını ortaya koymak suretiyle, bölgede Türkiye'yi bekleyen zorluklar ve fırsatları şu takip eden sorular çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız: 20 yıllık süreci, tarihsel fırsatı, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gerçekte ne kadar değerlendirebilmiştir? Bu süreç ve ilişkiler başta Rusya Federasyonu olmak üzere, diğer bölgesel güçler tarafından nasıl değerlendirilmektedir? Türk dünyasında birlik arayışlarında geline aşama nedir? Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye bakışlarında algı-ımaj boyutu itibarıyla ne tür değişiklikler söz konusudur?

Rusya Federasyonu, Çin ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin Türkiye Değerlendirmeleri

A. Rusya Federasyonu

Bilindiği üzere, Moskova'nın yıllarca süren Sovyet yönetimi altındaki öncelikli stratejik hedefi Orta Asya bölgesini Türkiye, İran ve Çin gibi diğer İslamî, kültürel ve siyasi bölgelerden ayırmak olmuştur.⁶ Nitekim, Rus terminolojisinde, "Orta Asya" terimi bir sınır terimi olarak kullanılmıştır. Bu terim, bir grup Müslüman cumhuriyeti etnik akrabalardan ve din kardeşlerinden parmaklıklarla ayırmakta ve sınırın Sovyet tarafında zorla kabul ettirilen siyasal bir kültürün sınırlarını çizmekteydi.⁷

Geo-stratejik öneminin yanı sıra, Rusya'yı Orta Asya'ya bağlayan iki önemli neden bulunmaktadır. Bunlardan birisi bölgedeki etnik Rusları korumak ve diğeri ise önemli kaynaklara ulaşmayı devam ettirmektir. Stratejik nükleer güçler, uzay tesisleri (Baykonur'daki Kazakistan Uzay Merkezi gibi) Rusya'nın ulusal güvenlik sisteminde merkezi rol oynayan stratejik nükleer birimler üzerinde kontrol sağlanması gerekli bütün tesislerin idari ve askeri kontrolün devamını sağlamak, Rus askeri doktrininde de açıkça gözükmektedir.⁸ Nitekim, 1998 yılında *The Conflict Studies Research Centre* tarafından yapılan bir çalışmada Rusya'nın Orta Asya'daki Ulusal Çıkarları aşağıdaki şekilde sıralanmaktaydı:

- Rus ordusu, Kazakistan ve bütün Orta Asya'yı kaybetmeyi Rusya'nın devlet çıkarlarına bir tehdit olarak algılamaktadır;
- Orta Asya, global ekonominin kenarında yer almakta ve her zaman da böyle kalacaktır. Bununla beraber özellikle Kazakistan'da, Rus malları ve haklarının korunması, etnik Rusların ekonomik çıkarlarının desteklenmesi, Ural-Batı-Kuzey Kazakistan bölgelerindeki ekonomik sistemin korunması ile Rusya'nın ekonomik çıkarları muhafaza edilmelidir;

⁶ Bk. Hans Braeker, "Soviet Policy Toward Islam", Andreas Kappeler, Gerhard Simon, Georg Brunner, Edward Allworth (der.), **Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, an Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia**, Caroline Sawyer, Trans., Durham, North Carolina; Duke University Press, 1994.

⁷ Stephen Blank, "Orta Asya, Güney Asya ve Asya Güvenliği", **Avrasya Etüdleri**, Cilt 2, Sayı 3, Güz 1995, s. 6.

⁸ Rusya Federasyonu Askeri Doktrini hakkında daha detaylı bilgi için bk. Osman Metin Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

• Orta Asya'da Rusya'nın etkisi, daha dinamik ekonomik sistemlerin sağlam ayak basacakları noktaya kadar yok olmasına izin verilmemelidir. Bilinen rakipler İran ve Türkiye'dir;

• Rusya, İslâmi fundamentalizmin yayılmasını durdurabilecek en son kaledir;

• Rusya Çin'in Orta Asya'daki yeri hakkında hiçbir işbirliğine izin veremez. Çin ekonomik araçlarla, nükleer silahlarla ve etnik sızma ile etkisini yayabilir. Rusya açısından en son olanı en tehlikeli olanıdır.⁹

Bu noktada Rusya perspektifinden bölgedeki Türkiye algısı büyük bir önem kazanmaktadır. Genel olarak Rus halkının ve doğal olarak Rus devlet yöneticilerinin tarihsel açıdan miras edindikleri kendilerine özgü bir Türkiye Cumhuriyeti algılaması vardır. Bu algılamayı Rus tarih kitaplarından okumak mümkündür. Nitekim okullarda okutulan Rus tarih kitaplarına göz attığımız zaman Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili şu hususların özellikle vurgulandığını görmekteyiz:

• Türkiye beş asırdır Moskova Çarlığı ve Rusya imparatorluğunun 1 numaralı düşmanı olmuştur;

• 1568-1918 yılları arasında iki ülke arasında 13 büyük savaş yaşanmıştır ve Ruslar tarafından sadece Prut Savaşı (1710-1711) ile Kırım Savaşı (1853-1856) kaybedilmiştir;

• XVI yüzyıldan itibaren 1769 yılına kadar Ruslar Osmanlı imparatorluğunun destekledikleri Tatarlarla sürekli savaşmak zorunda kalmışlardır;

• XIX yüzyıldan 1864 tarihine kadar Ruslar Türklerden her türlü desteği alan Kafkas ülkeleriyle savaşmak ve mücadele etmekle yüz yüze idi;

• Çarlık dönemindeki Ruslar ister Batıcı ister Slavcı fikri desteklesinler sonuçta Türkleri tehditkâr, savaşçı ve yayılmacı olarak algılamışlardır;

• Sovyetler Birliği'ndeki Ruslar ise Çarlık dönemindekilere ek olarak tüm olumsuz hususları Türklerin yapısıyla özdeşleştirmişlerdir vs.¹⁰

Kısacası yukarıda ifade edilen Rusların gözündeki Türkiye/Türkleri algılaması değişmemiştir ve devlet tarafından gençlere Türkiye'yi/Türkleri hâlâ belirtilen terminolojilerle tanıtmaktadır. Bu kapsamda Rusların Türkiye/Türkleri vurgulanan hususlar çerçevesinde algılamalarının hiç değişmeyeceğini varsayabiliriz. Çünkü tarihçiler tarafından Türkiye/Türkleri algılama kapsamında kitaplarında herhangi bir değişiklikler yapmamaktadırlar, aksine bilinçli olarak bilgileri çarpıtarak daha değişik olumsuz hususları Bizim/Türklerin benliğimize/benliğine atfetmektedirler. Doğal olarak Türkiye/Türkleri bu tür algılamanın Rus devletinin dış politikasına da yansımalarını belirtmemiz gerekir ve Türkiye Cumhuriyeti'

⁹ C. W. Blandy, "The Caucasus Region and Caspian Basin: Change, Complication and Challenge", **Directorate Doctrine and Development**, The Conflict Studies Research Centre, Surrey, Royal Military Sandhurst, Nisan 1998, s. 1-2.

¹⁰ Aleksandr Şirokorad, "Ottomanskaya imperia – sarstvo spravedlivosti i veroterpimosti" (Osmanlı İmparatorluğu: Adalet ve Dini Hoşgörür İmparatorluğu), 20.01.2012, http://nvo.ng.ru/history/2012-01-20/14_imperia.html (Son erişim 08.05.2012)

nin bölgedeki (Orta Asya'daki) aktif eylemlerini Rus ulusal güvenliğine tehdit olarak algılamaktadırlar, bir anlamda muhtemel mücadeleye hazırlıklı olmak gereklidir fikriyle hareket etmektedirler.¹¹

Bu bağlamda Rus analizciler Türkiye'nin Soğuk savaş sonrası Orta Asya politikalarını ele alırken anlamlı bir dönemsel ayrıma gitmektedirler.

Buna göre "değişim süreci"ni kapsayan 1989-1991 döneminde Türkiye, henüz nereye gideceği pek de kestirilemeyen Sovyet Cumhuriyetlerindeki milliyetçi hareketlerden genelde uzak kalmayı tercih etmiş ve geleneksel dış politika çerçevesinde ilişkilerini Moskova merkezli yürütmüştür. SSCB'nin feshi ve Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerini takip eden 1991-1993 döneminde ise Türkiye bu devletleri tanıyan ilk devlet olarak bölgede model ve lider olma çabalarıyla Rusya'yı dışlayan ve bölgedeki etkisini kırmaya yönelik aktif bir politika izlemiştir. Rusya ve İran'la artan rekabet ortamında Türkçü ve İslamcı söylemler önem kazanmış ve Türkiye dramatik değişimlerin yarattığı heyecanla bölgede plansız, programsız etki mücadelesine girişmiştir. Bu dönemde Türkiye'yi daha aktif bir dış politika izlemesini cesaretlendiren iki önemli gelişme söz konusudur. Birincisi; Rusya bu dönemde yakın çevresini belli bir ölçüde terk ederek daha Batılı bir politika izlemektedir. Yani Rusya Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif politikasına set çekmemiştir. Diğeri ise, bölgede İran nüfuzunun artmasından kaygılanan ABD ve diğer Batılı devletlerin Türkiye'yi model göstererek bölgedeki etkisini arttırmasına destek vermeleridir. Bölgede İran yanlısı İslami rejimlerin kurulmasından çekinen Batı, Türkiye'yi açıkça desteklerken ve Rusya Federasyonu aynı nedenle Türkiye'nin bölgedeki varlığına tarihte ilk kez göz yumarken, yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri de ilk günlerde bağımsızlıklarını sağlamlaştırabilmek, dünyaya bağlantı kurabilmek, statü kazanmak ve değişimlerini gerçekleştirebilmek için Türkiye'ye yönelmişlerdir. Takip eden 1993-1995 döneminde bölgesel açıdan SSCB'nin dağılmasından doğan boşluğu artık Rusya Federasyonu'nun dolduracağı anlaşılmıştır. Bu dönem Türkiye'nin de kendi yetersizliklerini ve sınırlarını algılamasıyla birlikte bölge ülkeleriyle ilişkilerini istediği düzeye çıkartamamaktan duyduğu hayal kırıklığının yaşadığı zaman dilimi olmuştur. 1995 yılından bu yana ise Türkiye'nin hem kendi gücünü hem de bölgesel gerçekleri daha iyi tahlil eden, Rusya Federasyonunu dışlamayan, daha gerçekçi, dengeli ve karşılıklı işbirliğine dayalı bir politika geliştirme çabasına giriştiği gözlenmiştir.

Rusya siyaset bilimcisi Nikolai Nartov'a göre Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif politikasını Ruslar hep tehdit olarak algılamışlardır ve Türkiye'nin Pantürkizm emelleriyle özdeşleştirmişlerdir. Nartov bunun nedenini iki ülke arasındaki ilişkilere tarihin etkisinin büyük olduğunu vurgulamıştır. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerinin Osmanlı döneminde bozulmaya başlamasıyla, hem Türkiye Rusya'yı hem Ruslar Türkiye'yi düşman ve tehdit olarak algılamışlardır. Tarihte oluşan bu düşmanlık fikrinin pekişmesiyle günümüzde her iki devlet birbirlerinin eylemlerini tehdit olarak algılamaya devam etmektedir.

¹¹ Vitalii Tretyakov, "Çto delat? Turetski marş i interesı Rossii, Çast 1" (Ne yapılmalı? Türk Marşı ve Rusya'nın çıkarları, 1 Bölüm), <http://www.tvkultura.ru/issue.html?id=114921> (Son erişim 07.05.2012)

Türkiye'nin Orta Asya politikasını değerlendiren N. Nartov bu noktada aşağıda sıralanan bazı hususların göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar:

- Türkiye hiçbir zaman Orta Asya bölgesinde ABD'den bağımsız bir dış politika izlememiştir. Yani yazara göre, Türkiye Orta Asya'daki her adımını ABD'nin desteğini alarak atmıştır. Dolayısıyla, Türkiye Orta Asya'da kendi çıkarlarını korumaya dönük dış politika izlemiştir, aynı zamanda ABD'nin bölgede nüfuz edebilmesi için gerekli alt yapıyı da oluşturmuştur. Bu durum Rusya'nın ulusal güvenliğine olumsuz etki ettiği aşikâr;

- Rusya'nın Orta Asya'daki Türkiye politikasını tehdit olarak algılamasının diğer bir nedeni, bölgedeki Türkiye'nin her adımını Pantürkizm (Turancı) ideolojisiyle özdeşleştirmiştir. Yazar, Pantürkizm ideolojisinin temelleri İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura tarafından atıldığını vurgulayarak, bu ideolojinin kökünde Rusya'nın bölgedeki etkisini kırmaya dönük olduğunu ifade etmiştir. Nartov, Türkiye'nin 1990'lı yılların ilk yarısında Orta Asya'ya yönelik dış politikasının Pantürkizm çerçevesinde incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre Türkiye hem Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri içindeki Türk kökenli devletlerin güçlenmesini istemiş, aynı zamanda Rusya'nın sınırları içindeki Türk kökenli uyrukların bağımsızlık girişiminde bulunmasını desteklemiştir. Rus sınırları içinde 20 milyona yakın Türk kökenli nüfusun yaşadığını göz önünde bulundurursak, Rusya bu eylemi güvenliğine tehdit olarak algılamıştır. Yazar, Türkiye'nin ABD'ye Rusya'yı BDT içindeki Türk kökenli cumhuriyetlerle çevreleyerek etkisiz hale getirmeyi tavsiye ettiğini, bu durumdan haberdar olan Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini de vurgular. Bundan dolayı Rusya güney bölgesinden gelebilecek muhtemel tehdide karşı kendini garanti altına almak için Orta Asya bölgesine daha fazla ehemmiyet vermeye başlamıştır;

- Nartov'a göre Türkiye 1990'lı yıllarda Pantürkizm ideolojisini uygulamak istese de, bunun ilk baştan başarısız olacağı belliydi. Siyaset bilimcisi bunun üç nedene dayandığını vurgulamıştır: a) Türkiye o dönemde Orta Asya ve Kafkasya'da etkisini artırmak yerine iç sorunlarıyla (PKK, Yunanistan'la Kıbrıs sorunu vs.) uğraşmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye milli gücünü daha çok iç sorunları çözmek için kullanmıştır; b) BDT bünyesindeki Türk devletlerinin birleşmesi fikrinin Rusya ve Çin'i rahatsız edeceğini fark ederek, bu tür girişimlere destek vermeyeceklerini dile getirmişlerdir. Onlara göre Türk devletleri arasındaki ilişkiler daha çok kültürel ve ekonomik boyutta kalmalı, bu ilişkilere ideolojik ve siyasi anlam yüklenmemelidir. Yani Türkiye ilk başta Türk cumhuriyetlerinin siyasi anlamda birleşmesi fikrine Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden destek bulamamıştır; c) Diğer taraftan Türkiye, BDT bünyesindeki Türk cumhuriyetleri siyasi anlamda birleştirmeye yönelik ekonomik ve mali kaynaklarının sınırlı olmasıdır. Orta Asya yöneticileri Türkiye'nin yalnız başına ekonomik yönden lokomotif olamayacağını fark etmişlerdir.¹²

Rus siyaset bilimci Evgeniy Troitski ise, Türkiye'nin 1992 – 2000 yılları arası Orta Asya ülkelerine yönelik izlediği politikaların şu çerçevede geliştiğini belirtmektedir:

- Bölge devletlerine Türkiye modeline göre laik sistemle gelişimi propaganda edilmiştir;

¹² Nikolai Nartov, **Geopolitika**, Yuniti Yayınları, Moskova, 2009, s. 205.

- Bölgede İran ve diğer Orta Doğu Arap devletlerini dengeleyici rolü üstlenmiştir;

• Bölge devletleriyle daha çok bilimsel ve kültürel ilişkileri genişleterek, yeni nesil kadroların yetişmesini sağlamaya çalışmıştır. Yazara göre Türkiye bu politikayı sırf devlet organlarıyla değil, aynı zamanda birçok sivil toplum ve dini vakıflar aracılığıyla yürüttüğünü savunmaktadır. Ancak zamanla Türkiye dış politikasında Orta Asya devletleri ikincil bir öneme sahip olmuşlardır. Çünkü Türk dış politikasının öncülüğü Avrupa Birliğine tam üye olmaktır, aynı zamanda Türkiye kendi içinde ulusal güvenliğe olumsuz etki eden Kürt sorunu ile uğraşmak zorunda kalmıştır ve birçok kaynaklarını bu sorunu çözmek için sarf etmektedir. Elbette ki bu durum Türkiye'nin Orta Asya devletlerine yönelik politikasını daha etkin bir şekilde uygulamasını engellemektedir.¹³

Rusya'nın önde gelen jeopolitik bilimcisi A. Dugin ise çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğini taşımadığını ama genişleme açısından benzer bir politika sergilediğini vurgulamıştır. Yazar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransız ulus-devlet ideolojisinden etkilendiğini ve Orta Doğu ülkeleri içinde İslam dininin kurallarından ilk kopan ülke konumunda olduğunu ve laik bir düzen oluşturduğunu vurgulamıştır. Bugün ise Türkiye'nin Doğu ülkelerinin Batı ile ilişkilerinde arabulucu rolü üstlendiğini, aynı zamanda Doğu ülkelerini Batı'ya adapte etme misyonunu yüklediğini belirtmektedir. Ona göre, Türkiye Doğuda (Avrasya bölgesinde) Batı ve ABD çıkarını kollarken, aynı zamanda kendinin sınırlı çıkarlarını da ABD ve Batı desteğiyle gerçekleştirmeyi arzu etmektedir. Türkiye'nin yalnız başına bölgedeki jeopolitik çıkarlarını gerçekleştirmesi mümkün değil, çünkü bölgede ondan daha güçlü oyuncular var. Türkiye'nin direkt olarak onlarla rekabet etmesi mümkün değildir tezini savunur. Dugin, Türkiye'de Pantürkçülüğü savunan ve bu fikrin dış politikada öncü olması gerektiğini ifade edenlerin olduğunu da kabul eder. Ancak ona göre, Türkiye Pantürkçü fikrini dış politikasının öncüsü yapabilmesi için 180 derece değişmesi gerekmektedir. Bu durumun da kısa zamanda vuku bulamayacağını, çünkü Türkiye'de köklü bir şekilde Batı yanlısı bir eğilimin hâkim olduğunu ve dış politikada AB'ye üye olma politikasına öncelik tanıdığını ifade eder.¹⁴

Genel olarak, yukarıda da kısmen ortaya konulduğu üzere, Rus analizcilerin makaleleri, çeşitli dış politika köşe yazarları ile Türk-Rus ilişkilerine yönelik kitaplar irdelendiğinde, Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya yönelik izlediği politikasını iki hususu göz önüne alarak analiz ettikleri görülmektedir. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin bölge devletlerini etkileyebilme gücü; diğeri ise, bölge devletlerinin Türkiye'nin siyasetine bakiş açıları ve destekleyebilme potansiyelidir.¹⁵

¹³ Evgeniy Troitski, "Politika Tursii v Sentralnoi Asii 1992-2000 gg. (Türkiye'nin 1992-2000 Yılları Arasında Orta Asya Bölgesine Yönelik İzlediği Politika)", 20.05.2001, <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/328/image/328-084.pdf>

¹⁴ Aleksandr Dugin, **Osnovi geopolitiki** (Jeopolitiğin temelleri)", Arktogeya yayınları, Moskova, 1997, s. 434.

¹⁵ Vitalii Tretyakov, "Çto delat? Turetski marş i interesı Rossii, Çast 2" (Ne yapılmalı? Türk marşı ve Rusya'nın çıkarları, 2 Bölüm), 21.11.2011, <http://www.tvkultura.ru/issue.html?id=115202> (Son erişim 07.05.2012).

Böylece Türk-Rus ilişkilerine yönelik incelenen kaynaklarının hepsinde bu iki hususun gözardı edilmediğine tanık olmaktadır. Bundan dolayı çalışmada Rus elitlerin Türkiye'nin Orta Asya politikasına bakışını ve tepkilerini ifade edilen iki husus kapsamında analiz etmeye çalışacağım.

Öncelikle, meseleye Türkiye'nin bölge devletlerini etkileyebilme gücü kapsamında yaklaşarsak, Rus analizcileri Türkiye'nin yalnız başına böyle bir güce ulaşmadığı kanaatini taşımaktadırlar. Bundan dolayı onlara göre, Türkiye bölgedeki çıkarlarını/politikalarını tek başına yerine getiremeyeceğini vurgularlar ve yine onların fikrine göre Türkiye bölgedeki çıkarlarını/politikalarını uygulamak için başka bir güçlü bir devlete ihtiyaç duyduklarını (el ele hareket etmek zorunluluğu) da yazılarında eklerler. Rus analizcileri ve dış politika yazarları Türkiye açısından böyle bir devletin, çıkarları örtüşen ABD olduğunu beyan ederler. Nitekim onların kaleminden okunan temel fikir şudur: Türkiye bölgede çift taraflı dış politika izlemektedir – biri genel anlamda müttefiki olan (çıkartları örtüşen) ABD'nin bölgedeki politikasını (çıkartlarını) gözardı etmeden uygularken, diğer taraftan ABD'nin desteğini alarak kendi ulusal çıkarlarını/politikalarını yerine getirmeye çalışmaktadır tezini savunurlar.¹⁶

Yani Rus analizciler ile elitlere göre Türkiye bölgede ABD şemsiyesi altında liderliğe soyunmaktadır savıdır. Aynı görüşü, Türkiye'nin günümüz Orta Doğu politikasına yönelik de savunmaktadır. Yani onlara göre ABD şu anda Orta Doğu bölgesini kendi çıkarlarına göre yapılandırmak istiyor, Türkiye ise bunu fırsat bilerek bu yapılandırmada birinci rolleri oynamaya çalışmaktadır ve Orta Doğu ülkelerini ABD'nin çıkarlarını da göz ardı etmeden kendisinin anlayabileceği rejimlerin oluşumunu sağlama gayretindedir fikrini dile getirirler. Rusya analizcileri şu anda Orta Doğu bölgesinde yaşanan çalkantıların er veya geç Orta Asya'da yaşanabileceğini ve böyle bir durumda bölgede Türkiye'nin aynı rolleri üstlenebileceğini dile getirirler;¹⁷

Bunun dışında bir diğer önemli konu ise, Orta Asya devletlerinin Türkiye'nin bölgesel siyasetine bakış açıları ve bunu destekleyebilme potansiyeli bağlamında Rus stratejik analizcilerinin ortaya koydukları yaklaşım ile ilgilidir. Rus analizciler bu hususu bölge devletlerini üç kategoriye ayırarak ele almaktadır. Birincisi, Rusya ile stratejik ittifakı bozmak istemeyen ve büyük olasılıkla orta vadede Rusya'nın etkisi altında kalacak olan devletlerdir. Hemen belirtelim ki, Rus analizcileri bu kategoriye Orta Asya Türk devletlerinden sadece Kazakistan'ı dahil etmektedirler.¹⁸ İkincisi, Türkiye'ye diğer bölge devletlerine göre daha yakın olan

¹⁶ Aleksandr Kniazov, "Geopolitika Tursii i mozaika amerikanskogo proekta «Bolşogo Blijnego Vostoka»" (Türkiye Jeopolitiği ve «Büyük Orta Doğu» Amerikan Projesinin Mozaığı), 03.04.2011, <http://www.fondsk.ru/news/2011/04/03/geopolitika-turcii-i-mozaika-amerikanskogo-proekta-bbv.html> (Son erişim 07.05.2012)

¹⁷ Vladimir Avatkov, "Tursia srajaetsiya za mesto pod amerikanskim «solnsem»" (Türkiye Amerikan Güneşinin Altında Etki için Mücadele Ediyor), 11.09.2011, <http://mgimo.ru/news/experts/document210561.phtml> (Son erişim 07.05.2012)

¹⁸ Aleksei Vlasov, Sergei Miheev, "Buduşee evraziiskogo proekta" (Avrasyacı Projenin Geleceği), 14.02.2012, <http://vestikavkaza.ru/articles/politika/vibory/51948.html> (Son erişim 07.05.2012)

ve orta vadede olası dış politika amacını gerçekleştirmek için muhtemelen Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyabilecek olan ülkelerdir. Rus analizcileri bu kategorideki ülkelerin Kırgızistan ve Türkmenistan olduklarını yazmaktadırlar.¹⁹ Üçüncüsü ise hem Rusya'dan hem de Türkiye'den bağımsız olarak dış politika izlemeye çalışan, ama ABD ile Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını zedelemekten ustaca dış politika izlemeye çalışacak olan ülkelerdir. Rusya'daki dış politika köşe yazarları ise bu kategoriye sadece Özbekistan'ı eklemektedirler.²⁰ Böylece Rus stratejik analizciler ile dış politika köşe yazarlarının fikirlerini de göz önünde bulundurarak şöyle bir sonuca (varsayıma) varabiliriz: önümüzdeki dönemde Orta Asya Türk Devlet'lerinden Kazakistan Rusya'ya daha fazla yakınlaşacaktır; Kırgızistan ve Türkmenistan devletleri ise Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye gayret edeceklerdir ve hatta olası Rus siyasi/ekonomik baskısına karşın Türkiye'nin yardımını isteyeceklerdir; Özbekistan ise ulusal çıkarlarına daha fazla ehemmiyet vererek, bağımsız dış politika izlemeye gayret edecektir ve bu anlamda dünya kamuoyunda bağımsız devlet imajını tazeleyecektir.

Buna rağmen ifade edilen fikirlerden farklı tezleri savunan Rus analizcileri ile dış politika köşe yazarları da mevcuttur. Onların fikirlerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

- Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik dış politikası Rusya'nın güvenliği ve çıkarlarına büyük bir tehdit oluşturmamaktadır. Onlara göre Türkiye ile Rusya ilişkilerinin istikrarlı seyirde geliştiğini ve özellikle iktidardaki AKP'nin "Yeni-Osmanlılık" dış politikasına özen gösterdiği için orta vadede daha çok Orta Doğu ile ilgileneceğini, Orta Asya bölgesi ise dış politikada öncelik sırası bakımından Orta Doğu'dan sonra geldiğini vurgulamaktadırlar. Bundan dolayı Türkiye önümüzdeki orta vadede "Büyük Orta Doğu Projesi" kapsamında yapılandırılmaya çalışılan Orta Doğu bölgesine yöneleceğini, Orta Asya'daki Rusya lehine işleyen *status quo*'ya tehdit oluşturmayacağı tezidir;²¹

- Türkiye orta vadede bölgede Rusya'yı olumsuz etkileyebilecek ummadık (Rusya ile danışmadan/müzakere etmeden) adımlar atmayacağına ve bölgede daha çok yatırıma dayalı ekonomik çıkarlarını garanti altına almaya dayalı dış politika izleyeceğine ve bölgeyi hâlâ kırılsız mümkün olmayan Rusya'nın jeopolitik etki alanı olarak kabul etmeye devam ettiğini teyit ederler;

¹⁹ Azamat Tinayev, "Neoturkosentrizm Atambayeva" (Atambayev'in Neoturkmerkezçiliği), 01.04.2012, <http://www.elections-ices.org/russian/publications/textid:14790/> (Son erişim 08.05.2012); Dmitri Aleksandrov, "Turkmeniya demonstriruet Tursii postoyanstvo" (Türkmenistan Türkiye'ye Daimiliğini İletiyor), 27.02.2012, http://rus.ruvr.ru/radio_broadcast/no_program/67030183.html (Son erişim 08.05.2012)

²⁰ İgor Korotçenko, "Karimov sidit na dvuh stuliyah" (Karimov İki Sandalyede Oturuyor), 30.09.2011, http://rus.ruvr.ru/radio_broadcast/2171845/57386652.html (Son erişim 08.05.2012)

²¹ Evgeni Bahrevski, "Politika novogo osmanizma Tursii i postsovetskoe prostranstvo" (Türkiye'nin Yeni Osmanlılık Politikası ve Post Sovyet Alanı), 21.11.2011, <http://www.newsland.ru/news/detail/id/827288/> (Son erişim 07.05.2012)

• Bölge devletlerinin büyük çoğunluğunun ister istemez Rusya önderliğinde oluşmaya çalışılan entegrasyon hareketlere katılmaktan kaçınmayacağını ve yönlerinin zamanla kuzey merkezine yöneleceğini beyan ederler;

• Türkiye açısından bölge devletlerinin hiçbiri Rusya kadar önem taşımamaktadır. Türkiye bölgedeki devletler (özellikle gücü zayıf ülkeler) pahasına Rusya'yla olan ilişkilerini zedelemeyeceğini belirtirler. Kısacası onlara göre Türkiye açısından Rusya'yla olan ilişkiler bölge devletleriyle olan ilişkilerden daha değerli ve ağırlıklıdır/önemlidir.²²

B. Çin Halk Cumhuriyeti

Orta Asya bölgesi, Çin jeopolitiği açısından son derece önem arz etmektedir. Zira, birbirine kültürel yakınlık duyan iki bölgeden (Orta Asya – Sincan) biri, yani Doğu Türkistan (Sincan) Çin sınırları içerisinde ve tıpkı Tibet gibi Doğu Türkistan da siyasi bağımsızlık talebinde bulunmaktadır. Orta Asya ile Çin arasındaki ilişkilerin hassas bir noktasını oluşturan bu meselenin haricinde, Çin açısından Orta Asya bölgesi, tıpkı eskiden olduğu gibi bugün de “Batı”ya açılmanın kısa ve ekonomik yolu olarak kabul edildiği gibi, özellikle zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan bu bölge, “stratejik değeri yüksek bir siyasi bölge” olarak da algılanmaktadır. Tarihte Çin’in batıya giden “stratejik” yolu olan “İpekyolu” üzerinde önemli bir ara bölgeyi teşkil eden Orta Asya, bugün de bizzat Çin açısından bir cazibe merkezi halindedir.²³ Bu bağlamda Çin’in bölgedeki siyasi önceliklerini şu şekilde sıralayabiliriz²⁴:

- Bölgede istikrarsızlıktan kaçınmak;
- Enerji kaynaklarına erişim güvenliği sağlamak;
- Ekonomik işbirliğini genişletmek;
- Batılı ve diğer ekstra bölgesel güçlerin bölgede etkilerini önlemek;
- Bölgesel güvenlik ve istikrar organizasyonları kurmak.

Türkiye'nin bölgedeki varlığı hususunda Çin'in yaklaşımına gelince... Her şeyden önce Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinden rahatsız olan ülkelere birini olduğunu vurgulamamız gerekir. Ancak Çinli analizciler Türkiye'nin bölge devletlerinin dış politika yönünü kendi istikametine yönlendiremeyeceğine inanmaktadırlar ve günümüzde Türkiye'nin bölgedeki ÇHC çıkarlarını olumsuz etkileyemeyeceği kanaatini taşımaktadırlar.²⁵ Onlara göre bölge devletleri bir kere Orta Asya'nın bulunduğu jeopolitik gerçekte-

²² Andrei Aреşev, "Rossia i Tursia – partnerstva ponevole?" (Rusya ve Türkiye – İstek dışı İşbirliği mi?), <http://bs-kavkaz.org/2012/03/rossia-turcia-partnerstvo-ponevol/> (Son erişim 07.05.2012)

²³ Murat Şahin, “Orta Asya’nın Coğrafi Konumunun Siyasal Etkileri”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı. 16, Sonbahar-Kış 1999, s. 134.

²⁴ Bk. Erkin Ekrem, “Çin’in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi’nden Şanghay İşbirliği Örgütü’ne”, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, Ağustos 2001, s. 68-73.

²⁵ Çen Kun Fu, **Geopolitika Kazakhstana: mejdu projlm i buduşim** (Kazakistan Jeopolitiği: Geçmiş ve Gelecek Arasında), Jeti Jargı Yayınları, Almatı, 2011, s. 232-234

ri göz önünde bulundurarak dış politikasını belirleyecektir. Onların mantığına göre jeopolitik gerçeklerden kasıt nedir? Her şeyden önce Rusya'nın bölgedeki etkin varlığı, ayrıca SSCB'den kalan bölge devletlerinin ekonomik yönden birbirlerine olan bağımlılığından dolayı Rusya'nın ÇHC'ye karşı başlattığı yeni ekonomik entegrasyon girişimlerden Orta Asya devletlerinin izole olamaması, olursa ekonomik yönden büyük kayıpların yaşanabileceği vs. gibi. Aslında ÇHC elitleri bölge devletlerinin ekonomik anlamda Rusya merkezli yeniden şekillenebileceği konusundan çok tedirginlik yaşamaktadırlar. Bunu önlemek için ÇHC stratejik analizcileri ile dış politika köşe yazarlarının yazıları incelendiği zaman, kendi karar alıcılarına ŞİÖ'yü daha çok üye devletleri ekonomik yönden ÇHC'ye kenetleyecek şekilde yeniden yapılandırılması ile bölge devletlerinin Rusya önderliğinde oluşturulmaya çalışan Avrasya Birliği projeleri gibi girişimlere etkin katılımını önlemeye çalışmasını ve gerekirse bölge devletleriyle Gümrük Birliğine benzer çeşitli farklı adlarla anlaşmaların yapılmasını önererek, bu hususların 06 Haziran 2012'de yapılacak ŞİÖ Zirvesinde ÇHC'nin bölge devletleriyle teker teker görüşmesi gerektiğini önermektedirler.²⁶

Zaten genel olarak ÇHC'nin güncelliğini hâlâ koruyan ve şu ana kadar Orta Asya Türk Devletlerine yönelik izlediği dış politikasının temel üç hedefi vardır:

1. Kendisi açısından ayrılmakçı kabul ettiği grupların bölge devletlerinde barınmamasını ve onların yardım eli uzatmamasını sağlamak;
2. Bölge devletlerini çeşitli kara yollarla ÇHC'ye kenetlenmesi projelerine hız vermek;
3. Bölge devletlerinin ÇHC ile ticari ilişkilerinin istikrarlı seyrini koruyarak, bölgeye geniş olarak ekonomik yönden yayılmak ve böylece bölgedeki nüfuzunu sağlamlaştırmak.

Bundan şu sonuç çıkmaktadır, ÇHC'nin genel kaygısı bölge devletlerinin Rusya'nın entegrasyon girişimlerine kayabileceğidir. Eğer böyle bir şey söz konusu olursa, dünya arenasında etkisi yükselmeye başlayan ÇHC'nin bölgede puan kaybına uğrayacaktır. Bu bağlamda ÇHC, eğer bölge devletlerinin büyük çoğunluğu Rusya'nın önderliğindeki ekonomik entegrasyon hareketlerine etkin olarak katılırsa, yukarıda ifade edilen ÇHC'nin dış politika amaçlarının ikincisi ve üçüncüsü tehlikeye gireceğinden tedirgin.

Diğer taraftan bazı ÇHC stratejik analizcilerine göre, eğer ÇHC çok güçlenerek Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına ciddi tehdit oluşturmaya başlarsa, Rusya'nın ABD ile Çin'in etkisini kırmak için belli bir müddet ortak hareket edebileceğini dile getirmektedirler. Bundan dolayı onlar ÇHC'nin hiçbir şekilde Rusya'ya güvenmemesi gerektiğini ve Rusya'yı endişeye boğmadan bölgedeki çıkarlarını diplomatik ustalıklarla hayata geçirmesini elitlerine önermektedirler.²⁷

Türkiye bağlamında bölgeye geri dönersek, ÇHC yöneticileri Türkiye'nin bölge devletlerine desteğinin ülkelerin dış politikalarını bu yönde belirleyeceği anlamına gelmediğini,

²⁶ İvan Antonov, İgor Yavlinski, "Kitai şitayet ŞOS şivım organizmom" (Çin ŞİÖ'yü Canlı Organizma Sayıyor), 09.05.2012, <http://www.izvestia.ru/news/523731> (Son erişim 09.05.2012)

²⁷ Çen Kun Fu, **a.g.e.**, s. 239.

sonuçta bölgede belli bir jeopolitik gerçekliklerin varlığından hareket etmek gerektiğini savunurlar. Çinli stratejistler, Orta Asya Türk Devletlerinin dış politikalarında asıl bu gerçekleri göz önünde bulundurarak siyaset izleyeceklerini dile getirirler. Nitekim bölge devlet yöneticilerinin bazıları basın mensuplara verdiği demeçlerinde ülkelerinin geleceklerini "Avrasya Birliği'nde" gördüklerini ve Rusya'nın ülkenin önemli stratejik ortaklığı olduğunu sürekli dile getirmeye başlamışlardır.

C. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri:

Orta Asya Türk Devletlerinin ulusal bağlamda Türkiye'nin bölgedeki eylemlerini nasıl değerlendirdiklerini değinmeden evvel şunu belirtelim ki, bir kere bölge devletlerinin geniş halk tabakasında hâlâ Türk Dünyası fikri gelişmemektedir, ikincisi halkın büyük bir kesimi Türkiye'ye Rus tarih kitaplarının gözleriyle bakmaktadırlar. Yukarıda ise Rus tarih kitaplarının okullarda ne tür terminolojilerle Türkiye'yi tasvir ettiklerini belirttik. Bundan dolayı Orta Asya Türk Devletlerinde tarih kitaplarının değiştirilerek ve Türkistan (Türk Dünyası) şuru ile hareket eden yazarların fikirleri tarih kitaplarına (özellikle okullardaki kitaplara) yansıtıldığı takdirde "Türk Dünyası" fikrinin filizlenebileceğini belirtebiliriz, ama bölgedeki şimdiki elitlerin Rus vs. korkusundan dolayı böyle bir girişime cesaret edemediklerine tanık olmaktadır.

a. Kazakistan

Orta Asya Türk Devletleri arasında Rusya'ya en yakın olan ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Bunun birçok nedenleri vardır ve büyük bir kısmı tarihi geçmişle bağlantılıdır. Hemen belirtelim ki, Ruslar Kazak halkının beynini iki asırdan beri kendi algılayışına göre yıkamışlardır. Nasıl yıkamışlardır? Bir kere tarih kitaplarını yeniden yazdırmıştır ve özellikle okuldaki kitaplarda Kazak/Türk şuurunu kalkındırabilecek tüm metinler ortadan kaldırılmıştır, sadece Rusların kendilerinin gerçek dostu olduğu ibareleri yazılmıştır. Bu durum aynı zamanda medya ile desteklenmiştir. Kitapları ve medyayı sorgulama kabiliyeti düşük olan geniş kitlenin Ruslar tarafından empoze edilen fikirleri kabul etmişlerdir. Rus nüfuzunu kabul etmeyen Kazak aydınlar ise canlarını feda ederek mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Ama Ruslar hertürlü zorbalığı kullanarak, gözü açık aydınları bastırmışlardır ve bölgede katı yapıya sahip SSCB'yi kurmuşlardır. Rus aydınlar tüm SSCB dönemi boyunca birlik kapsamındaki ülkelerde kendi çıkarlarına uygun insan tipini yetiştirmişlerdir. Ruslar tarafından yetiştirilen bu insan tipleri hâlâ bölge devletlerinin elitlerini oluşturmaktadırlar. Nitekim günümüz Rus elitlerinin temel kaygısı kendi yapılarına göre yetiştirdiği insan tiplerinin yavaş yavaş azalmaya başlamasıdır ve zamanla yok olabilecek duruma geleceğidir. Böyle bir durumda bölgedeki etkilerini kaybedebileceklerini varsaymaktadırlar.²⁸

Konumuza geri dönersek şunu belirtebiliriz ki, Kazakistan dünya arenasında Rusya ile ele hareket etmeyi yeğlemektedir. Putin'in iktidara gelişiyle bunun daha fazla güçlenece-

²⁸ Aleksei Vlasov, "Apgreid postsovetskogo prostranstvo" (Post Sovyet Alanının Değişimi), 13.01.2012, <http://ia-centr.ru/expert/12465/> (Son erişim 08.05.2012)

ğini varsayabiliriz. Nitekim bu söylediklerimizi 25 Nisan 2012'de Rus TV'si olan "Rusya - 24" kanalına Başkan Nursultan Nazarbayev'in verdiği mülakatı destekler niteliktedir.²⁹ Bundan dolayı SSCB döneminde beyni yıkanmış olan ve Rusya'ya daha yakın hisseden Kazak stratejik analizcilerin büyük çoğunluğu Türk Dünyası fikrine daha yakın olan Almazbek Atambayev'in dış politikasını eleştirmişlerdir ve Başkan olarak ilk ziyaretini Türkiye'ye, ikinci ziyaretini Azerbaycan'a yapmasını ciddi tedirginliklerini dile getirmişlerdir.

Böylece Kazakistan'ın stratejik analizcilerinin değerlendirmelerine göz atacak olursak, önümüzdeki süreçte Kazakistan'ın dış politikasının Rusya'yla paralellik arz edeceğini varsayabiliriz. Onlara göre Kazakistan Orta Asya'da oluşan/oluşacak durumları bölgesel dengeler açısından Rusya'nın isteklerine öncelik vererek belirleyecektir.³⁰ Nitekim Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in RF Devlet Başkanı katılmadı diye şahsen Kırgızistan'daki yemin törenine katılmaması, söylediklerimizi doğrular niteliktedir. Bu bağlamda Kırgızistan'ın ne derece Rusya'nın isteklerine cevap vereceği Kazakistan'ın da ülkeye yönelik dış politika pozisyonunu belirleyecektir. Bunun temel nedeni Kazakistan bölgedeki status quo'nun değişmesini istemiyor ve etkin aktörlerin rekabetinden doğan ek sorunların bölgede vuku bulmasına sıcak bakmamaktadır. Çünkü tüm bu olaylar ülkenin ekonomik, siyasi yapısına olumsuz etkileyecektir. Bundan dolayı Kazakistan bölgede herhangi bir krize yol açmadan, bölge devletlerinin akıllıca denge politikasına dayalı, belki de Rusya'nın çıkarlarını göz önünde bulundurarak dış politikasını oluşturmasını istemektedir. Nitekim bölge devletlerinin bu yönde atacağı adımlar Kazakistan'ın bu ülkelere yönelik dış politika pozisyonunu belirleyen en önemli etken olacaktır.

b. Kırgızistan

Günümüz itibarıyla Türkiye'ye en yakın devletlerin başında Kırgızistan ve onu yöneten Başkan Almazbek Atambayev gelmektedir. Atambayev Başkan olarak seçildikten sonra ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiştir ve bir anlamda Türk Dünyasına olan bağlılığını teyit etmiştir. Bundan dolayı Atambayev Türkiye'nin ona gösterdiği desteği hiçbir zaman unutmayacağını ve kendi döneminde Türkiye'nin ülkedeki çıkarlarını koruyacağını, bu konuda ciddi gayretler sarf edeceğini varsayabiliriz.

Diğer taraftan bazı stratejik analizcilerin genel kanısı, Rusların Kırgızistan'a isteklerini yaptırabilme tetiklerine sahip olduklarıdır. Ruslar açısından bölge devletleri üzerinde uygulamaya çalıştığı "yumuşak güç" olarak nitelenen ekonomik tetikler bunun başında gelmektedir. Nitekim Atambayev'in Başkan olarak seçilmesinden bu yana, ne zaman Kırgızistan Rusya'dan bağımsız hareket etmeye çalıştıysa, o zaman Rusya hemen akaryakıt tetiğini ülkeye karşı devreye sokmuştur. Ancak bazı Rus stratejik analizciler Kırgızistan'ın Rus akaryakıt

²⁹ "İnterviyu N. Nazarbayeva telekanalu Rossiya-24" (Rusya-24 TV'sine N. Nazarbayev'in Mülakatı), <http://yvision.kz/post/251973> (Son erişim 08.05.2012)

³⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Murat Laumulın, **Tsentralnaya Asia v Zarubejnoi Politologi i Mirovoi Geopolitike** (Dünya jeopolitiği ve Yabancı Siyaset Biliminde Orta Asya), KİSİ yayınları, Almatı, 2009, s. 17-82.

tetiğini ortadan kaldırmak için çeşitli devletlerle akaryakıt konusunda diplomatik müzakerelere aktif olarak giriştiğini dile getirmektedirler.³¹ Yani bir anlamda Rusya, Kırgızistan'ın Rus akaryakıt kozunu çeşitli dolaylı yollar bularak kırmaya çalıştığının farkındadır ve karşı hamleler gerçekleştirme gayreti içerisinde.

Kısacası, Putin'in üçüncü kez Başkanlık koltuğuna oturması ile yavaş – yavaş yakın çevresini kendi bünyesine (merkezine) toplamaya çalışacaktır, böyle bir durumda Türk Dünyası fikrine daha yakın olan Kırgızistan'ın önümüzdeki dönemde Rusya ile ciddi anlaşmazlıkların yaşanabileceğini varsayabiliriz. Eğer herhangi bir kriz ortaya çıkar ve Türkiye ile Rusya'nın çıkarı kesişirse A.Atambayev dış politika tercihini Türkiye lehine yapacaktır. Yani önümüzdeki süreçte Kırgızistan – Rusya ilişkileri Rusya-Türkiye ilişkilerine bağımlı ve paralel şekilde gelişecektir. Şimdilik ülkede Türkiye ve Rusya'nın hayati çıkarlarının kesişerek, kriz ortamına götürecek herhangi bir olayın yaşanmadığını gözlemekteyiz.

c. Özbekistan

Özbek lideri İslam Kerimov'un Türkiye'ye olumsuz tavrı herkesçe bilinmektedir ve bölgede Türkiye'nin aktifleşmesini olumlu karşılayacağını söylemek mümkün değildir. Bu durumun Kerimov'un iktidarda kaldığı müddetçe devam edeceğini varsayabiliriz. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulduğu 1999 yılından bu yana Karimov bu ilişkileri düzeltmek için herhangi bir adım atmamıştır, hatta adım atma gayretini bile sarf etmemiştir.

Özbekistan'ın önümüzdeki süreçte daha bağımsız dış politika izleyeceğini, yani Rusya'ya mesafeli davranarak, onun önderliğindeki entegrasyon hareketlerinden uzak ve bağımsızlığı ön plana çıkaran bir politika söz konusudur. Bu kapsamda Rus stratejik analizcilerinin fikrine göre önümüzdeki süreçte Özbekistan ABD'yi Rusya'yı dengelemeye karşı etkin olarak kullanacağını dile getirmektedirler.³²

d. Türkmenistan

1995 yılında BM tarafından "Daimi tarafsızlık statüsü" verilen ülkenin Türkiye'ye bakışının genelde olumlu olduğunu belirtebiliriz. Ancak Türkmenistan'ın Türk Dünyası entegrasyon hareketlerinden uzak durduğunu, gerekçe olarak "Daimi tarafsızlık statüsünü" ileri sürdüğünü gözlemlemekteyiz. Buna rağmen önümüzdeki süreçte Türkmenistan'ın Türk Dünyası hareketlerinin gelişimine önemli katkıları dokunmasa da, herhangi bir olumsuz etkisinin de olmayacağı varsayılmaktadır.

Genelde Türkmenistan'ın temel amacı doğalgaz boru hatlarını çeşitlendirerek, ülke bütçesine ek gelir sağlamak ve halkın yaşam seviyesini yükselterek, devletin adım adım güçlenmesini sağlamaktır. Bu amaca ulaşmada kendisi için Türkiye'nin önemli müttefik olabile-

³¹ Stanislav Pritçin, "Kırgızıya proçuvstvovala nezavisimost ot Rossii" (Kırgızistan Rusya'dan Bağımsızlık Duygusunu Hissetti), 19.04.2012, <http://www.elections-ices.org/russian/publications/textid:14953/> (Son erişim 07.05.2012)

³² İgor Korotçenko, **a.g.e.**

çeğini varsaymaktadır.³³ Bundan dolayı önümüzdeki yıllarda Türkmenistan'ın güncel dış politika konusunun "Doğalgaz boru hatlarını çeşitlendirme" olarak kalmaya devam edeceğini belirtebiliriz.

Sonuç Yerine...

Son dönemde, "Yeni Büyük Oyun" kapsamında yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi ve bölge ülkelerini stratejik derinliklerinde yeni bir işbirliği arayışına itmiş olup, bu kapsamda özellikle Ankara'yı "Yeni Türk Dünyası Siyaseti" oluşturmaya bir anlamda mahkûm kılmış bulunmaktadır. Bu kapsamda, bağımsızlıklarının 20. yıldönümünde oldukça kritik sayılabilecek bir dönemden geçen ve Avrasya bazlı küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alan Türk dünyası açısından Türkiye'nin izleyeceği ve ortaya koyacağı tavır büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Burada, özellikle Arap Baharı'nda yakın çevresinde izlediği politika ile dikkatleri çeken ve kendisini "Yeni Ortadoğu"nun sahibi ilan eden Türkiye'nin Yeni Türk Dünyası Politikası, başta Rusya ve Çin olmak üzere ilgili bölgesel güçlerin ve diğer ülkelerin gündeminde tekrar yer almaya başlamıştır.

Diğer taraftan 2012'den geriye dönüp baktığımızda Türkiye'nin SSCB sonrası Orta Asya politikasını yürütürken inişli-çıkışlı süreçte bir takım "yersiz hatalar" yaptığını söylemek de burada çok yanlış olmayacaktır. "İlgi-bilgi-koordinasyon-kontrol" noktasındaki ciddi sayılabilecek ihmal-eksiklikler ve "siyaset-strateji-araçlar" ahenksizliği bağlamında devam eden ve başta Rus analizciler olmak üzere, bölgedeki uzmanlar tarafından da ortaya konulan bu "yersiz hataların" bir kısmını sıralamak gerekirse:

1. Türk dış politikasının tabii ilgi alanı içine giren bu bölgeye dönük olarak, Ankara'nın SSCB'nin dağılmasına ramak kaldığı dönemlerde bile neredeyse hiçbir hazırlığının olmaması, diğer bir ifadeyle "ilgi meselesi";
2. Bölgeye dönük politikalarda kurumlar arası mutabakat ve işleyişin yeterince sağlanamaması, ortaya çıkan kopukluk, diğer bir ifadeyle "koordinasyon meselesi";
3. Osmanlı ve Millî Mücadele'nin ilk yılları sonrası bölgeye dönük ilginin kesilmesi ile birlikte ortaya çıkan bölge konusundaki cehalet, diğer bir ifadeyle "bilgi meselesi";
4. Ankara açısından bölgenin öncelikli olmadığına yönelik oluşan algılar ve izlenen siyasette dönemsel iniş-çıkışların oluşturduğu "güven sorunu";
5. Bu noktada, kaçınılmaz olarak, Ankara'nın ilgili Türk devletlerinin en başta iç ve dış politikada olmak üzere temel hassasiyetlerini-çıkarlarını gözetemeyen bir politika izlemekte ortaya koyduğu zaafiyet veya bu devletlerin karşı karşıya kaldığı sorunlarda-krizlerde kendisinden beklenen varlığı-rolü etkin bir şekilde ve zamanında oynayamaması;
6. Bölgede başkentleriyle gerekli alt yapı çalışmalarını tamamlanmadan, adeta bir olubitti stratejisinin izlenmesi, bir diğer ifadeyle önce "çatı", sonra "temel" anlayışındaki süreklilik;

---

³³ Dmitri Aleksandrov, **a.g.e.**

7. "Türk Dünyası Projesi"nin iki-üç devletin tekelinde bir görüntü sunması ve yine bunun söz konusu devletler tarafından bölgesel liderlik iddialarında bir araç olarak kullanılmaya başlanması (ki böylesi bir durumu Ankara'nın doğal karşıladığı iddia edilemez) ve dolayısıyla da entegrasyon sürecinde dezenteleşme görüntüleri;

8. Türk Birliği konusunda temel bir proje, yol haritası oluşturulmadan ve bunla ilgili uzman yetiştirilmesi ve nitelikli kurumsallaşma faaliyetleri hayata geçirilmeden süreçte meşafe alınmaya çalışılması;

9. Çok iddialı söylem ve projelerle başta bu devletler ve bölgesel-küresel güçlerin gereksiz bir şekilde ürkütülmesi (Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası ve Türkiye Modeli gibi);

10. Türk Birliği projesinde yer almayan Türk cumhuriyetlerinin durumu ve sürece olumsuz etkileri.

Bu bağlamda, Türk dünyasının Türk dış politikasının geleceği açısından iki önemli sacayağından birini oluşturduğu düşünülürse, yukarıda getirilen eleştiriler çerçevesinde Türkiye'nin orta ve uzun vadede takip etmesi gereken strateji ana başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir:

1. İlişkilerde gelecek adına hedefin "Türk Dünyası Birliği" olduğu daha yüksek bir sesle ve siyasi iradelerin desteğiyle ulusal-uluslararası kamuoyunda işlenmeye başlanmalı, bu kapsamda aşamalı bütünleşme süreçleri hızlandırılmalıdır. Bunun yolu da Türk dünyasını iyi anlamaktan ve bölge üzerinde buna uygun yeni bir strateji geliştirmekten geçmektedir;

2. Doğu ile Batı arasında güçlü bir tampon bölgeye, dengesizliğin dengeleyici olarak üçüncü bir güce duyulan ihtiyaç bölgede bir Türk Dünyası NATO'sunu kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla bir diğer önemli hedef olarak, Nesib Nesibli'nin de ifade ettiği "Türk Dünyası Atlantizmi" yolunda somut adımlar atılmaya başlanmalıdır;

3. Bu birliğin içinde Gürcistan ve Tacikistan'ın da yer alması sağlanmalıdır;

4. İzlenecek strateji, önce ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ve ardından da bunların tek bir çatı altında toplanması şeklinde olmalıdır;

5. Türkiye, olası bir Kafkas ve Türkistan Baharlarına hazırlıklı olmalı, süreçte inisiyatif alabilmeli bu hususta bölge ülkelerini uyarıcı bir rol üstlenerek, bölgeye tam anlamıyla sahip çıkabilmelidir;

6. Dolayısıyla, Arap Baharı sonrası keskin bir rekabet ve çatışma alanı olması beklenen bu bölgede, öncelikle ve ağırlıklı olarak bölge ülkeleri ile istihbarat-güvenlik bazlı farklı, yeni bir süreç başlatılmalıdır;

7. Bütün bunların olabilmesi için, Türkiye'nin sağlam bir siyasî yapı, güçlü bir ekonomi ve silahlı kuvvetlere sahip olması ve bölgede güçlü bir finans altyapısının oluşturulması gerekmektedir;

8. Türk Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları (STK) arasında her türlü işbirliğinin önü açılmalı, güçlü, alternatif networkler oluşturulması yoluna gidilmelidir;

9. Şu ana kadar kâğıt üzerinde kalan, işbirliğini güçlendirmeye yönelik olarak kurulması hedeflenen müesseselerin kurulması hızlandırılmalı, var olanlar güçlendirilme yoluna gidilmeli, böylece ortadaki müesseseleşme sorunu aşılabilmelidir;

10. Türk dünyasında yeni bir zihniyet yapılanmasını hedefleyen bir eğitim ve medya politikası devreye sokulmalıdır;

11. Rusya'nın "Yeni Yakın Çevre Politikası" kapsamında bölgeye yarı "yumuşak" yarı "sert" dönüşü dikkatle izlenmeli ve bu kapsamda Belarus ve Kazakistan ile başlattığı çekirdek oluşum daha ciddi bir şekilde ele alınmalıdır;

12. Bunun yanında bölgede artan Çin tehdidine karşı Rusya dengesinin taşıdığı önem göz ardı edilmemeli, Türk Dünyası bölgede bir rekabetten ziyade stratejik işbirliği alanı olarak ön plana çıkarılmalıdır;

13. Türkiye'nin, Türk cumhuriyetlerini her halükârda milletlerarası arenada desteklemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ANTONOV İvan, YA VLİNSKİ İgor, "Kitai şitayet ŞOS şivım organizmom" (Çin ŞİÖ'yü Canlı Organizma Sayıyor), 09.05.2012, <http://www.izvestia.ru/news/523731> (Son erişim 09.05.2012)

ALEKSANDROV Dmitri, "Turkmeniya demonstriruet Tursii postoyanstvo" (Türkmenistan Türkiye'ye Daimiliğini İletiyor), 27.02.2012, http://rus.ruvr.ru/radio_broadcast/no_program/67030183.html (Son erişim 08.05.2012)

AREŞEV Andrei, "Rossia i Tursia – partnerstva ponevole?" (Rusya ve Türkiye – İstek dışı İşbirliği mi?), <http://bs-kavkaz.org/2012/03/rossia-turcia-partnerstvo-ponevol/> (Son erişim 07.05.2012)

AVATKOV Vladimir, "Tursia srajaetsiya za mesto pod amerikanskim «solnsem»" (Türkiye Amerikan Güneşinin Altında Etki için Mücadele Ediyor), 11.09.2011, <http://mgimo.ru/news/experts/document210561.phtml> (Son erişim 07.05.2012)

BAHREVSİKİ Evgeni, "Politika novogo osmanizma Tursii i postsovetskoe prostranstvo" (Türkiye'nin Yeni Osmanlılık Politikası ve Post Sovyet Alanı), 21.11.2011, <http://www.newsland.ru/news/detail/id/827288/> (Son erişim 07.05.2012)

BAL İdris, **Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The Rise and Fall of the 'Turkish Model'**, Aldershot, Hampshire, Ashgate, 2000.

BLANDY C. W. "The Caucasus Region and Caspian Basin: Change, Complication and Challenge", **Directorate Doctrine and Development**, The Conflict Studies Research Centre, Surrey, Royal Military Sandhurst, Nisan 1998.

BLANK Stephen, "Orta Asya, Güney Asya ve Asya Güvenliği", **Avrasya Etüdlere**, Cilt 2, Sayı 3, Sonbahar, 1995.

- BRAEKER Hans, "Soviet Policy Toward Islam", Andreas Kappeler, Gerhard Simon, Georg Brunner, Edward Allworth (der.), **Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, an Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia**, Caroline Sawyer, Trans., Durham, North Carolina; Duke University Press, 1994.
- BRZEZINSKI Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere**, Çev. Gül Keskin, Gülsev Pakkan, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.
- BRZEZINSKI Zbigniew, **Kontrolden Çıkmış Dünya**, (Çev) Haluk Menemencioğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- ÇEN KUN FU, **Geopolitika Kazakhstana: mejdu projlım i buduşım** (Kazakistan Jeopolitiği: Geçmiş ve Gelecek Arasında), Jeti jargı Yayınları, Almatı, 2011.
- DUGİN Aleksandr, **Osnovı geopolitiki** (Jeopolitiğin temelleri), Moskova, Arktogeya yayınları, 1997.
- EKREM Erkin, "Çin'in Türkistan Politikası: Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütüne", **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, Ağustos 2001.
- EROL Mehmet Seyfettin, **Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, (2. Baskı), Barış Kitap, Ankara, 2011.
- "İnterviyu N.Nazarbayeva telekanalu Rossiya-24" (Rusya-24 TV'sine N. Nazarbayev'in Mülakatı), <http://yvision.kz/post/251973> (Son erişim 08.05.2012)
- KNİYAZOV Aleksandr, "Geopolitika Tursii i mozaika amerikanskogo proekta «Bolşogo Blijnego Vostoka»" (Türkiye Jeopolitiği ve «Büyük Orta Doğu» Amerikan Projesinin Mozaiği), 03.04.2011, <http://www.fondsk.ru/news/2011/04/03/geopolitika-turcii-i-mozaika-amerikanskogo-proekta-bbv.html> (Son erişim 07.05.2012)
- KOROTÇENKO İgor, "Karimov sidit na dvuh stuliyah" (Karimov İki Sandalyede Oturuyor), 30.09.2011, http://rus.ruvr.ru/radio_broadcast/2171845/57386652.html (Son erişim 08.05.2012)
- LAUMULİN Murat, **Sentralnaya Asia v Zarubejnoi Politologi i Mirovoi Geopolitike** (Dünya jeopolitiği ve Yabancı Siyaset Biliminde Orta Asya), KİSİ yayınları, Almatı, 2009.
- NARTOV Nikolai, **Geopolitika**, Yuniti Yayınları, Moskova, 2009.
- PRİTÇİN Stanislav, "Kirgiziya proçuvstvovala nezavisimost ot Rossii" (Kırgızistan Rusya'dan Bağımsızlık Duygusunu Hissetti), 19.04.2012, <http://www.elections-ices.org/russian/publications/textid:14953/> (Son erişim 07.05.2012)
- ŞAHİN Murat, "Orta Asya'nın Coğrafi Konumunun Siyasal Etkileri", **Avrasya Etüdlere**, Sayı 16, Sonbahar-Kış 1999.
- ŞİROKORAD Aleksandr, "Ottomanskaya imperia – sarstvo spravedlivosti i veroterpimosti" (Osmanlı İmparatorluğu: Adalet ve Dini Hoşgörü İmparatorluğu), 20.01.2012, http://nvo.ng.ru/history/2012-01-20/14_imperia.html (Son erişim 08.05.2012)

- TINAYEV Azamat, "Neoturkosentrizm Atambayeva" (Atambayev'in Neotürkmerkezciliği), 01.04.2012, <http://www.elections-ices.org/russian/publications/textid:14790/> (Son erişim 08.05.2012)
- TRETYAKOV Vitalii, "Çto delat? Turetski marş i interesı Rossii, Çast 1" (Ne yapılmalı? Türk Marşı ve Rusya'nın çıkarları, 1 Bölüm), <http://www.tvkultura.ru/issue.html?id=114921> (Son erişim 07.05.2012)
- TROİTSKÍ, Evgeniy, "Politika Tursii v Sentralnoi Asii 1992-2000 gg. (Türkiye'nin 1992-2000 Yılları Arasında Orta Asya Bölgesine Yönelik İzlediği Politika)", 20.05.2001, <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/328/image/328-084.pdf>
- VLASOV Aleksei, "Apgreid postsovetskogo prostranstvo" (Post Sovyet Alanının Değişimi), 13.01.2012, <http://ia-centr.ru/expert/12465/> (Son erişim 08.05.2012)
- VLASOV Aleksei, MÍHEEV Sergei, Sergei Miheev, "Buduşee evraziiskogo proekta" (Avrasyacı Projenin Geleceği), 14.02.2012, <http://vestikavkaza.ru/articles/politika/vibory/51948.html> (Son erişim 07.05.2012)